

מסורת ובמה – רצוי ומצוי בכוריאוגרפיה של מחול אתני בישראל

הרצאה ביום עיון לאנשי קשר של המפעל לטיפוח ריקודי עדות ביום 17.2.1978

המושג **מחול אתני** מתייחס לריקוד מסורתי בליווי מוזיקה מסורתית. השפה התנועתית תהא שונה מקבוצה לקבוצה ושונה ומארץ לארץ, והיא קשורה קשר הדוק לתפקוד החברתי-תרבותי של המחול. השפעה תהא גם למנהגות הלבוש ולמנהגים מחיי היום-יום כמו צורות ישיבה, תפילה, ברכה והשתחויה. כמו כן לא ניתן להפריד את המחול האתני מתנאי הקרקע והסביבה הפיסית של הרוקדים. אפשר לרקוד בבית, בחצר, במקום התפילה, בכיכר ובמקומות נוספים אחרים. הקשר לפולחן הדתי אפשרי, אך איננו הכרחי. ישנם גם מקרי מעבר שבהם יש קשר בין המחול לפולחן, אך אין הוא חלק ממנו.

המושג **כוריאוגרפיה** פירושו כיום אמנות חיבור המחול (במקור – בשנת 1700 – התייחס המושג לרישום צעדי המחול בלבד). התייחסות ראשונה מורה על סתירה לכאורה בין שני המושגים הללו. יצירה כוריאוגרפית היא קודם כל יצירה אישית, שבה היוצר רוצה למסור רעיון משלו, בדרך האופיינית לו, לתקופה שבה הוא חי וליכולת הרקדנים העומדים לרשותו. מחול אתני לא ניתן להפריד מחיי הקהילה והמשפחה ומן האירוע השלם – אותן נסיבות תרבותיות-חברתיות שלהן הוא שייך ובהן הוא משתלב.

הצורך להוציא את המחול האתני מן המסגרת הקבועה שלו אל הקהל הרחב, אל הבמה – אשר היא לו מסגרת זרה וחדשה – קיים. אנו מעוניינים להביא אל הציבור הרחב את אוצרות התרבות המסורתית שלנו באשר היא. איך נעשה זאת בלי לפגוע בחומר עצמו ובאופן שהקהל שאיננו אמון על אותה מסורת ימצא עצמו פתוח לקליטת חומר שהוא חדש עבורו; ומאידך אותו קהל אשר הוא אמון על אותה מסורת לא ימצא את עצמו נפגע ואת אוצרות מסורתו נפרטים לפרטות. סתירה זו שבין מחול אתני ובמה, יש שהיא ניתנת לפתרון קל יותר, ויש שלא ניתן למצוא לה פתרון חד משמעי. ערנות מתמדת ורגישות לבעיות הנובעות מן החומר עצמו, יאפשרו לנו, אולי, התמצאות מסוימות בסבך הבעיות שבהן אנו דנים.

לכן עלינו להיות זהירים בבחירת החומר שאותו אנו רוצים להוציא לקהל הרחב, וזהירים משנה זהירות בבחירת המבצעים. על המבצע להיות מהימן ככל האפשר ואמון על המסורת שאותה הוא מביא לקהל. עליו להבין את גודל האחריות המוטלת עליו בבחינת מצווה המתקרב אל השורשים ואל ערכי תרבות ואמנות יהודיים, ולא מבצע בידורי לשמו, אשר כבודו במקומו מונח. על המבצעים להיות שותפים למשימה, שותפים מלאים בשלבי החשיבה, ההתלבטות והתכנון. צורת עבודה מתוך פטרונות ועליונות של האדם שבא מן החוץ אין לה מקום בעבודה כזו. זו צריכה להיות עבודת-צוות, תוך יכולת הקרבה הדדית, מודעות ורגישות ולכן היא דורשת זמן: זמן להכרה הדדית של החומר; זמן לבחינת האפשרויות, הנתונים, והתנאים למופע הבימתי, וזמן המאפשר לדברים להתפתח תוך אי-ויתור על עקרונות בסיסיים, דבר אשר יאפשר לשבץ את היצירה המסורתית במסגרת המתאימה וההולמת, למרות היות מסגרת זו זרה למסורת. מה הם אותם כללי יסוד אשר עליהם לא נוכל לוותר כשמדובר בהעלאת מחול אתני על במה? נמנה את העיקריים שבהם נפרט בהמשך הדברים.

כללי יסוד של העלאת מחול אתני על במה

א. **הכרת המחול** ומנהגות המחול באופן יסודי. בהכרת המחול כוונתי לאירועים שבהם הוא משתלב במסגרת המסורתית, מי הרוקדים על פי המסורת (נשים ו/או גברים ו/או ילדים), סדר ואופן התנועות במדויק ככל האפשר. מבנה המחול – האם למחול מבנה קבוע ומדויק, או אלתור המבוסס על דגמי-יסוד של צעדים וכו'. הכרת מנהגי העדה הקשורים במחול בכלל ובמחול המסוים בו מדובר בפרט.

ב. **תזמון** – בחירת מסגרת זמן המתאימה למסגרת שבה ייכלל המחול, ולגודל הקהל הצופה בו. קיים קשר הדוק בין מספר הצופים למשך הזמן שלוקח המופע: ככל שהקהל רב יותר, כן תקצר רוחו אחר זמן קצר יותר,

כלומר המופע המתוכנן צריך להיות מרוכז בזמן קצר יותר. מופע קאמרי לקהל מצומצם יכול להימשך זמן רב יותר מאשר יכול לעמוד בו קהל רב ואנונימי.

ג. **התאמת מבנה המחול** לבמה ולקהל – העברת המחול מן המסגרת המסורתית למסגרת מופע בימתי לקהל, צריך שתיעשה במינימום שינויים של המבנה המקור. יש לשמור על המבנה המקורי במידה מרבית והשינויים המעטים שיעשו תוך התאמה לתנאים החדשים ובהתאם לעקרונות הבסיסיים, ייעשו מנקודת ראות המחזקת ומבליטת את המבנה הבסיסי ולא שוברת אותו לשברי שברים.

ד. **אין להכניס למחול אלמנטים זרים** לאופיו המסורתי. כל "העמדה" על הבמה תיעשה מתוך מגמה לתבליט את אופיו המקורי של המחול ואת אותן תכונות יסוד המקנות לו את אופיו המיוחד. וזאת כמובן תוך התאמתו למסגרת הזמן של המופע.

אנסה לתת כמה דוגמאות מן השדה אשר תמחשנה את הדברים (בהרצאה ניתנו הדוגמאות בעזרת סרטים תיעודיים של מחול אתני בישראל וסרטים של מופעים שבהם שולבו מחולות אתניים).

מחולות מעגל או שרשרת המבוססים על צעדים קבועים ומדויקים, כמו מחולותיהם של יוצאי כורדיסטאן בארץ, אפשר להעלות על הבמה כמעט ללא שינוי. צורת הכניסה לבמה תהא מבוססת על אחת מצורות היסוד של מבנה המחול ולא שונה מהן, וכך גם בהמשך המחול. אין לפרק מחול שרשרת משורת אנשים רצופה, כמו בדבקה הערבית או הדרוזית, ולפזר אותם על הבמה למבנה של זוגות או בודדים שהוא זר למבנהו היסודי של המחול: שורה בלבד, כשסולן מאלתר מול שורת הגברים הניצבים כתף אל כתף. אפשר לגוון את העמדת השורה ביחס לקהל, כמו במקור, או לצרף מספר שורות זו אל זו.

מחול קאמרי כמו מחולות הגברים יוצאי תימן מאזור צנעא. מחולות אלה נרקדים בחדר, והם בנויים על קבוצה קטנה של שניים עד ארבעה רוקדים. הם משתמשים בשטח צר מאוד ועל שטח מוגבל זה מבוסס סגנון עשיר ומגוון של תנועות וניואנסים דקים. ברקע יושבים המלווים בשירה ובתיפוף אשר בידם ספר אסופת השירים – הדיואן התימני. מחול גברים זה, יסודו בדגמי-יסוד של צעדים, שבהם משתלבת תרומה אישית של אלתור על-ידי הרקדנים. אין לשנות את אופיו הקאמרי של המחול. מספר הרוקדים חייב להישאר כמקובל במחול המסורתי של עדת תימן. אפשר להחליף רוקד ברוקד במהלך הריקוד, אך העיקרון של מחול קבוצה קטנה שבה כל אחד הוא אישיות בפני עצמו וגם חלק מצוות, אסור שייפגע כי הוא האופייני והמיוחד כל כך למחול זה. אלמנט הדו-שיח בין רוקדן לרוקדן, יש להבליט ולא לטשטשו, וכן יש לתת משקל הולם לרקדן הבודד ולא להבליעו בשורה אחידה של רוקדים. אסור להתעלם מן הקשר אל המילה הכתובה האופייני למחול זה – אל הפיוט שביסוד הלחן וביסוד המחול ולא להפכו למבצע טכני-ראוותני שלא במקומו. יחס הגומלין שבין הזמר לרוקדים הוא אלמנט חשוב במסורות עממיות רבות. יש להבטיח את מקומו הנכון והמתאים של עקרון זה, שעליו לפעמים קם ונופל המחול. מחולות רבים ניתן לבצע נכון רק על-ידי ביצוע חי מקורי של השירה ו/או הנגינה ולא ניתן לבצעם כיאות כשהליווי מוקלט ולא מבוצע תוך תגובה חיה על תנועות הרקדן, כמתבקש על פי המסורת של אותו מחול.

ואחרון חביב שאיננו נופל בחשיבותו: אל נא נזלזל במסגרת, בקהל, שאליו אנו מביאים את המחול האתני, ולכן נבחר את המחול המתאים לנסיבות ההולמות אותו. יש מחולות המתאימים לריקוד בצוותא (כורדים וכו') ואחרים שאינם מתאימים למסגרת זו (מחולות הגברים מאזור צנעא וכו'). לא כל מחול מתאים למופע ראוות גדול שצופה בר קהל רב משתתפים. יש מחולות שזיכור לביטוי הולם רק במסגרת קאמרית ואחרים שיתאימו לכל מסגרת (דבקה ערבית, דרוזית וכו') ולמסגרות רחבות בלבד (מחולות הצ'רקסים ואלה של יוצאי כורדיסטאן).

לסיכום נאמר כי **העלאת יצירה מסורתית בפני קהל איננה יצירה מחדש**, אלא **הבאת המקור** במינימום שינויים למסגרת הזמנית של **במה וקהל**. המחול האתני הוא יצירה חיה, הממשיכה לחיות תוך שינוי מתמיד של הנסיבות, ומתוך כך גם של המחול עצמו, ולכן דרושים רגישות רבה ואחריות. וככל שיגדלו הפתיחות, הרגישות והאחריות, וככל שנדע יותר על המקורות של המורשת התרבותית-אמנותית, תהא עבודתנו נאמנה ומעניינת יותר.

